

Ára 1.50 Ft

VARGYAS LAJOS

HOGYAN GYŰJTSÜNK NÉPZENÉT?

MŰVELT NÉP KÖNYVKIADÓ

VARGYAS LAJOS

HOGYAN GYŰJTSÜNK NÉPZENÉT?

MŰVELT NÉP KÖNYVKIADÓ
1952

A társadalmi és néprajzi gyűjtők részére kiadta a
NÉPMŰVÉSZETI INTÉZET

Felelős kiadó: Lukács Ernőné
Felelős szerkesztő: F. Rácz Kálmán
Műszaki felelős: Flórián László

Megjelent 3000 példányban

4-522134. Athenaeum (Fv. Soproni Béla)

MI A NÉPDAL?

Népdalnak nevezzük azokat a dalokat, amelyeket a nép, különösen a dolgozó parasztság apáról-fiúra szálló hagyományból ismer és dalol. Szerzőjét, eredetét senki sem ismeri; mindig egymástól és az öregebbektől tanulták, ezért köztulajdonnak tekinti mindenki. Változtatnak is rajta, hol szándékosan, hol önkéntelenül, ezért igen ritka az olyan dal, amelyet akár két szomszédos faluban is teljesen egyformán tudnának: legkevesebb, hogy más szöveget, »nótát« húznak rá ugyanarra a dallamra. A sok apró változtatásból az idők folyamán új dal is keletkezhetik, így jön létre az új népdal: nem egy szerző munkája, hanem soké, a közösségé.

A műzenei alkotások ismert szerzők művei, s azokon változtatni nincs joga senkinek. Érinthetetlen formáját őrzi az írásos terjedés is, míg a népdal szájhagyományban él és terjed, tehát nincs »egyetlen«, »változtathatatlan« alakja. A műzenében még egy négysoros kis dal is egyéni alkotás, bármennyire közel álljon is terjedelmében és formájában a népdalhoz.

Az a hagyomány, melyet a nép őríz, valaha az egész közösségé volt. A legegyszerűbb körülmények közt élő ős-társadalmakban is találunk valami zenét: igen egyszerű, pár hangnyi dallam-csírákat, melyek vég nélkül ismétlődnek. Ezek nyilván éppen olyan közös termékei ezeknek a közösségeknek, mint a nyelv. És amint a nyelvet is az egész közösség gazdagítja további élete folyamán, ugyanúgy fejlődik a népzene is: a szájhagyomány lehetővé teszi, hogy apró, alig észrevehető változtatásokat újra meg újra hozzáadjanak a meglevőhöz, amit aligha nevezhetnénk »egyéni alkotás«-nak, már csak azért sem, mert csak akkor maradnak fenn a hagyományban, ha a többieknek tetszik, ha a közösség elfogadja és továbbadja. Így a népek fejlődésével népdaluk is állandóan fejlődik: új formák alakulnak ki, ezek a régiekkel együtt élnek a fejlődő közösség új dallamfordulatokat, új ritmus-kombinációkat talál ki s ami általános tetszésre talál,

A NÉPHAGYOMÁNY JELENTŐSÉGE

annak mintájára száz és száz, többé-kevésbé hasonló dal-
lam keletkezik. Különösen így van ez, amikor egy nép új
környezetbe jut, idegen népekkel kerül érintkezésbe, akikről
eddig ismeretlen, új dallamokat tanul meg. Ha ezeknek bizo-
nyos tulajdonságai megtetszenek, akkor azok mintájára maga
is alkot új dalokat, vagy saját régi dalait alakítja át az
újjonnan tanultak mintájára. Ilyenkor a népdal új virág-
zásba borulhat, számos egymáshoz hasonló, egyvágású dal
terem: egységes »stílusok« alakulnak ki. A magyar népzene-
ben is ismerünk ilyen virágzásokat, »egységes stílusokat«.
A legrégibb, a tudomány megállapítása szerint, a honfoglalás
előtti időkben folyt le, amikor a magyarság török népekkel
élt egy közösségben. De vannak olyan dallamaink is, amelyek
esetleg még ennél is régibb és kezdetlegesebb viszonyok
emlékét őrzik.

A magyarság egységes műveltsége a társadalom osztá-
lyokra tagozódásának megfelelően kettészakadt. Az uralkodó
osztály egyre inkább az európai műveltség befolyása alá
került, mely írott könyv, iskola, egyház révén terjedt és
egyre inkább megszakadt a kapcsolat a régi hagyományos,
nemzeti műveltséggel, melyet már csak a dolgozó nép őrzött.
Ez a hagyomány azonban a vezető osztályok nélkül is tovább
fejlődött és gazdagodott, elég csak arra a nagy új virágzásra
mutatni, amit a népzene a jobbágyfelszabadítás utáni idők-
ben ért meg, amikor az új daloknak az a tömege született
meg, amelyet falvaink fiatalsága ma is legszívesebben dalol.
De fenntartott a néphagyomány dalokat a török harcok,
vagy a kuruc felkelés idejéből is, olyanokat is, melyeket a
felette lévő osztályoktól tanult el, de fenntartotta a régi,
honfoglalás előtti zenei hagyományt is.

Újabban a népdal, a néphagyomány egyre általánosabbá
válík és könyv, rádió, színpad, népi együttesek révén is
terjed, tehát az írásos műveltség módján, írásba rögzítve,
kerül vissza a néphez. Sokfelé tudnak ma már faluhelyen is
ilyen népdalokat, ami az újabb gyűjteményekből került újra
a nép közé. Formailag ezek is az írásos műveltségből kerül-
tek a hagyományba; tartalmuk szerint viszont olyanok,
mint a hagyományosan terjedő dalok. Éppen ezért biztos,
hogy dolgozó népünk ezeket könnyen magáévá teszi s hama-
rosan éppúgy alakítja és továbbadja, mint azelőtt. Gyűjtés
alkalmával azonban jegyezzük fel pontosan ezek származását
is úgy, ahogy azt alább a gyűjtési eljárásnál részletesen
leírjuk.

A néphagyománynak ezek az egymás mellett élő, külön-
böző korú részei tehát a nemzeti műveltség multjának egy-
egy szakaszát képviselik. Rendkívül nagy a jelentőségük a
magyar műveltség története szempontjából. Felvilágosítanak
a régi művelődési változásokról, más népekkel való érintke-
zésekről és sok más kérdésről oly korokban, amelyekben még
egyáltalán nem rendelkezünk írásos emlékekkel, vagy ahol
az emlékek zenei szempontból hiányosak, elégtelenek.

A tudomány szempontjából tehát különösen nagy jelen-
tősége van a néphagyománynak.

Még nagyobb a jelentősége a *nemzeti művészet* szem-
pontjából. Az új szocialista kultúra olyan zeneművészetet
kíván, melyben az egész nép közös ízlése nyilatkozik meg,
melyet mindenki magáénak érez, mert a legáltalánosabb
emberi érzéseknek mindenki számára közérthető kifejezése.
A zenei néphagyomány, népdal éppen ilyen, tehát művé-
szeinknek a népdalt kell felhasználniok példának arra, hogy
közösségi szellemű, új művészetet hozzanak létre. A ma
művészetét, amely már minden tekintetben kifejezi a mai
életet, a dolgozó embert, annak törekvéseit, örömét. A száza-
dokon keresztül nemzedékről nemzedékre szálló hagyomány-
ból ugyanis kirostálódik mindaz, ami csak ideig-óráig tetsző,
divatos sajtáság, ami viszont hosszú századokon keresztül
megmarad benne, amit minden új »virágzásban« újra meg
újra megvalósít, az a nemzeti közösség lelkéhez közeláll, az
az egész nép érzéseit fejezi ki. Amit eddig a magyar zene-
művészet csak időnkint is alig tudott megvalósítani, azt a
néphagyomány megvalósította: a nemzeti közösség lelkének
kifejezését zenében.

Ma, amikor a felszabadult nép birtokba veszi az egész
nemzeti kultúrát is, amikor megszűnik az a kettősség, ami a
feudális és kapitalista korokban az uralkodó osztály és a nép
között fennállt, akkor a nép által fenntartott régi hagyomány
is megszűnik másodrendű műveltség lenni és újra az lesz,
ami volt régen: az egész nemzet érzelmének kifejezője. Az
egész társadalom magáévá teszi, él vele és fejleszti, formálja,
tudatosítja és mindennapi élete részévé teszi a népdalt, más-
részt a zeneszerzők művészetük alapjává teszik, s belőle
tanulják meg, hogyan kell közösségi szellemű, nemzeti zenét
teremteni a népdalnál magasabb, bonyolultabb zenei formák-
ban is.

A GYŰJTÉS RÉGEN ÉS MOST

A népdalnak nagy jelentőségét már régebben is felismerték azok a nagy művészek, akiket nem elégitett ki koruk és társadalmuk divatos művészete és akik mélyebb és szélesebb körökben ható művészetet kívántak teremteni. Bartók Béla és Kodály Zoltán, majd tanítványaik már évtizedekkel ezelőtt megkezdték a népzene tudományos összegyűjtését és művészeti tanulságainak felhasználását.

Nem elégedhetünk meg azzal, amit ők végeztek. Egyrészt magának a népzenei tudománynak is szüksége van újabb és újabb adatokra, hogy a részletkérdéseket világosabban láthassuk, ezért folyton kell gyűjtenünk még ott is, ahol már járt néprajzi gyűjtő, még inkább ott, ahol senki se járt; másrészt most már magának a népnek kell felismernie és tudatosítania önmaga számára hagyománya jelentőségét és az egész társadalomnak kell részt vennie a hagyomány felújításában, fejlesztésében, elterjesztésében. Ezért kell ma már a tudományos kutatók mellé a *társadalmi gyűjtők ezreinek* felsorakozniok.

MIT GYŰJTSÜNK?

Egyszerűbb volna a kérdés, ha a dolgozó nép közt, legalább egy részében, mondjuk a dolgozó parasztság körében, csak a hagyományos zene élne, és semmi más. Csak-hogy már régen nem ez a helyzet. A kapitalista társadalom, iskola, rádió, gramofon útján, oly nagy mértékben terjesztette el a polgári zene értéktelen, selejtes darabjait, slágert, műdalt, jazz-tánczenét és más hasonlót, hogy sok helyen ez már kiszorítással fenyegette a nép zenei hagyományát. Legtöbb vidéken a *kispolgári zene* annyira megzavarta a nép izlését, hogyha saját hagyománya után kérdezősködtünk, akkor is »magyar nótákkal«, nemritkán slágerekkel hozakodtunk elő. De, ahol erősen is él a hagyomány, ott is inkább az új stílusú népdalokat ismerik általánosan, a régi dalokat, a hagyomány legértékesebb darabjait már csak egy-két öregember tudja, aki legtöbbször maga sincs tisztában azok jelentőségével. Legelső feladatunk tehát, ha a néphagyomány gyűjtésében, vagy felújításában részt akarunk venni, hogy meg tudjuk különböztetni a népdalt a műdaltól, mindattól a »magyar nótáktól«, slágertől, ami nem része a néphagyománynak. A következőkben olyan útbaigazításokat akarunk nyuj-

tani, amelyekkel zenei képzettség nélkül is el lehet indulni a népdal felismerése és felújítása útján.

Slágert, iskolai éneket és hasonlót aránylag könnyen felismer mindenki; nehezebb megkülönböztetni a mult század és a századforduló dalszerzőinek műdalait, az úgynevezett »magyar nótákat« a népdaloktól. Vannak azonban olyan tulajdonságai is a népdaloknak, amelyek egyik-másik típusára jellemzők, ezeknek segítségével tehát legalább egyes népzenei típusokat fel tudunk ismerni, ami gyűjtésnél megadja legalább az első tájékozódást, hogy eljussunk a valódi néphagyományhoz.

Legkönnyebben hozzáférhető a népdaloknak az az újabb fajtája, amelyet mindenütt a fiatalság énekel. Ezek négy sorból állanak, túlnyomó részüknek első és utolsó sora teljesen ugyanaz. (Itt mindig a *dallam zenei* sorairól beszélünk, vagyis egy olyan hosszú dallamszakaszcól, amit egy-egy verssorra énekelnek.) Vegyük például a következő, országszerte ismert dalt.

Al - ma a fa a - latt, nyá - ri pi - ros al - ma.

Ha - ragszik rám a sze - re - tőm é - des - any - ja.

En - gem gyaláz, en - gem tesz a vesz a szó - ra,

Sze - re - tem a fi - át, nem te - he - tek ró - la.

A két szélső sor teljesen egyezik, és ugyancsak egyezik a két belső is, csak a 3. sor utolsó hangja eltérő. Tulajdonképp az egész dal csak két sorból áll, amelyből a második rögtön megismétlődik (apró változásokat nem tekintve), az első pedig a végén visszatér. Azt is megfigyelhetjük, hogy a két belső sor magasabban jár, mint a két szélső. Ilyen dalt találunk legnagyobb mennyiségben, amellet ez a forma csak

H
ott

népdalban található, semmiféle műdal nem ismeri. Ha tehát ilyen felépítésű dallal találkozunk gyűjtés közben, néhány véletlen kivételtől eltekintve, biztosak lehetünk, hogy az népdal.

De lehet még egyszerűbb felépítése is egy-egy népdalnak: hogy mind a négy soruk azonos, csak a két középső magasabban van. Például:

Ki-haj- tom a li- bám a rét- re,
 Ma-gam is le- ü- lök mel- lé- je,
 El- ki- ál- tom ma-gam: li- bu- li- bus- kám!
 Ül- jél az ö- lem- be, I- lus- kám.

A két középső sor öt hanggal magasabbról indul, mint a szélsők. Az ilyen dal, mely tulajdonképp csak egy sorból áll, szintén biztosan népdal.

Már nem ilyen kizárólagosan népdalforma a következő dalé:

Er- dő, er- dő, er- dő, ma-ros-szé-ki ke- rek er- dő,
 Ma- dár la- kik ben- ne, ma- dár la- kik ti- zen- ket- tő.
 Cuk-rot adnék annak a madárnak, da- lol- ja ki nevét a ba- bármnak.
 Csár- dás kis- an- gya- lom, ér- ted fáj a szívem na- gyon.

Ennek már három sora egyenlő egymással, egy magasságban is van s csak a harmadik eltérő. Az ilyen dalok rendszeren hosszú sorokból állanak: a verssorokban 14–20 szótag is lehet, sőt több is. Többnyire ilyenek a legújabb menetelő katonanóták is.

Már ritkább a népdalok közt az olyan, mint a következő példa:

Nin- csen szebba ma- gyar lány- nál,
 Vé- kony karcsú de- re - ká - nál,
 Oly- lyan kar- csú, mint a nád- szál,
 Ma- ga jár a le- gény u - tán.

Hasonlít az előbbi formára: ennek is három sora egyezik, csak a második öt hanggal magasabban indul. Ez a forma műdalokban gyakoribb.

Mindezekben a dallamfajtákban megeshetik, hogy az ismétlődő sorban egy-két hang eltér, sőt sokszor hosszabb részek is. Ezt a változatosság, vagy az egymás után következő sorok jobb kapcsolódása kívánja. Ilyent láthatunk az 1. példában, a 3. sor végén: »...szóra«, vagy a 2. példa 3. sorának végén: »libu-libuskám«. Az ilyen kis eltérések nem változtatnak annyira a dallamon, hogy ne éreznénk a megfelelő két-két sor azonosságát. Az eltérés lehet a sor elején is, nemcsak a végén.

Eddigi négy példánk közös vonása a *visszatérő forma*: a dal eleje a végén újra visszatér. Erről felismerhetjük az új dalokat, a fiatalság dalait. Ezek mellett azonban keresnünk

kell a ritkább, nehezebben megtalálható régi dallamokat is, amelyeket már többnyire csak egy-két nehezen megszólaltatható öreg ismer a faluban. Ezek közt is vannak olyanok, amelyeket már formájukról is felismerhetünk. Daloljuk el például a következő dallamot:

Meg-is-mer-ni a ka-nászt cif-ra já-rá-sá-ról, A⁵

Ü-zött-fü-zött bocs-ko-rá-ról, ta-risznya szíj-já-ról. B⁵
(= A⁵ változata)

Hűcs ki, diez-nó, a be-rek-ből, csak a fü-le lát-szik, A

Kanász-boj-tár bo-kor a-latt me-nyecske-vel ját-szik. B
(= A változata)

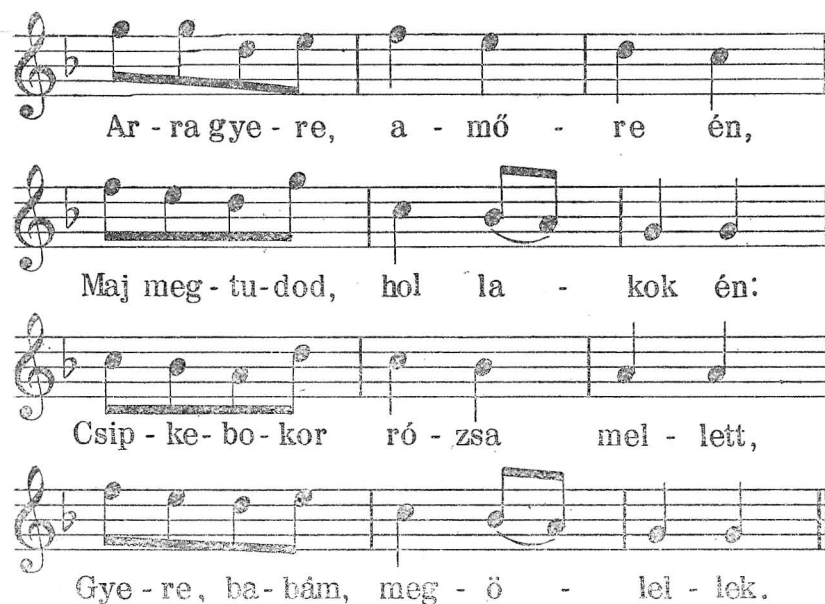
Itt is vannak ismétlődő sorok, de nem olyan sorrendben, mint az előbbieken. Az első sor nem tér vissza a dal végén, a két középső sor sem magasabb. Itt az első két sor van magasabban s aztán ugyanaz a két sor tér vissza öt hanggal mélyebben. Tehát az 1. sor a 3.-nak magasabb változata, a 2. pedig a 4.-nek. (Tulajdonképp az 1. és 2. sor is azonos, csak az utolsó két hangjuk különbözik, és közben egy-egy aprózás. Apróbb eltérés van még a 3. sor elején is, ahol a kezdő 4 hang nem egyenlő, mint az 1. sorban, hanem kissé ki van cifrázva. Lényegében tehát ez a dal is csak egy sorból áll, ami kis változtatással megismétlődik, azután 5 hanggal mélyebben hallható.) Ez a forma szintén csak népdalban fordul elő, de míg a visszatérő forma az új dalokra jellemző, addig ez a mélyebben ismétlődő forma a régi, honfoglalás előtti dallamokra.

Ötödik példánk élénk ütemű táncdal, de nem minden régi dalunk ilyen. Sokkal nagyobb számban vannak a régiek közt olyanok, amelyekre nem lehet táncolni, mert bánatosan elnyújtva vagy beszédszerűen dalolnak.

Haladottabb gyűjtők, kottaismerők, hangszerjátszó zenészek megjegyezhetik azt is, hogy ötödik példánkban és a ha-

sonló régi dalokban egy különleges hangsor található: az ötfokú. (g—b c d—f. Ezt zongorán legkönnyebben úgy állíthatjuk elő, ha csak a fekete billentyűkön játszunk: es — ges as b — des. Ötödik példánkat ebben az esetben es-en kell kezdeni.) Ahol ilyen hangrendszert találunk, vagy legalább nyomait, az is biztos jele, hogy régi népdallal van dolgunk.

Ötödik példánk olyan népdalfajta, aminek neve is van, amit a nép használ: »Kánásznóta«. Az ilyenekre járják a »kánasztánc« nevű pásztortáncot. Ezzel a névvel kérdezősködhetünk is gyűjtés közben; főleg a Dunántúl ismerik a kánásznótát. Másik népi elnevezés, melyen mindig meghatározott dalfajta értenek, a »dudanóta«. Sokfelé ismerik még az öregek ezt a szót s azokat a dalokat, melyeket így neveztek. Ezek is táncdalok, csak rövidebbek, mint az előbbi: rendszerint 6—7—8 szótagból áll egy-egy verssoruk. Egyik gyakori fajtája a következő:

Ar-ra gye-re, a - mó - re én,

Maj meg-tu-dod, hol la - kok én:

Csip - ke-bo-kor ró - zsa mel - lett,

Gye-re, ba-bám, meg - ő - lel - lek.

Ebben a dalban legfeltűnőbb a ritmus: minden sorban négy gyors hang után két-két lassú van. Ez a ritmusfajta is csak régi táncdalaink egy csoportjában található, tehát biztos jele annak, hogy a dal régi és népdal.

Van még egy elnevezés, amit a nép a régi dalok egy cso-

Nemesak táncdalt ismerhetünk fel ritmusáról: vannak a szabad, beszédszerű dalok közt is olyanok, melyekben sajátos tagolás van, amelyről egy bizonyos régi dalesoportot biztosan felismerhetünk. Következő példánk ritmusa sok régi dalra jellemző:

A Vid - róc - ki hí - res nyá - ja

B Csö - rög - mo - rog a Mát - rá - ba,

C Csö - rög - mo - rog a Mát - rá - ba,

D Mert Vid - róc - kit nem ta - lál - ja.

Ezekkel a példákkal távolról sem merítjük ki a népdal teljes gazdagságát. Csak azokat a dallamfajtákat mutattuk be, amelyeket különösebb zenei képzettség nélkül, népzenei tapasztalatok nélkül is fel lehet ismerni. Ha tehát gyűjtőmunkánk során valakitől ilyen dalokat hallunk, ott biztosan lehetünk, hogy elértünk a néphagyomány régebbi, ritkább

Altalában annál jobb a gyűjtő, mennél inkább képes felidézni a népi énekes emlékezetében a valódi, régi népdalokat. Ez öreg énekes esetében annál nehezebb, mert már rég nem dalolt dalokat kell felidéznie, esetleg sok másfajta, műdal és új dal közül. Legjobban megmozgatja az emlékezetet a szöveg: ha olyan nótaszöveget mondunk el előtte, amelyet ő is ismert s valamilyen régi dallamra valaha dalolt is. Tudrunk kell ugyan, hogy a nótaszövegek gyakran eszerélik dalamukat, tehát egyáltalán nem biztos, hogy ha mi valamilyen szöveget egy bizonyos dallammal tudunk, azt ugyanazzal a dallammal fogjuk hallani falun. Még az sem biztos, hogy egy általunk ismert régi népdal szövegét mindenütt népi dallammal ismerik; lehet, hogy egyes vidéken ugyanaz a népdalszöveg valami műdalhoz, sőt iskolás énekhez tapadt. Mégis vannak olyan szövegek, amelyek túlnyomórészt régi népi dallamokra hallhatók és többnyire még ismerik is legtöbb vidéken az öregek. Ezekről feltehetjük, hogy ha nótatudó öregek előtt elmondunk belőlük egyet-egyét, az valami szép, régi népi dallamot idéz fel emlékezetükben. Ha tehát az előbb felsorolt zenei tulajdonságok inkább arra alkalmasak, hogy a már elhangzott dalok közt felismerjük a népit, akkor a következő szövegek, amelyeket alább elsorolunk, egyenesen arra valók, hogy velük elősegítsük az öregek emlékezetét, hogy »kihúzzuk« belőlük a régi népdalt, hogy »irányítsuk« velük az öregek emlékezetét.

a) *Lóra csikós, lóra,
Elszaladt a ménes,
Csak egyedül maradt
Magába a nyerges.*

*Elibe, elibe
Sárga ló elibe,
Mer be talál menni,
A virágos kertbe.*

- b) *Két hete-e, vagy már három,
Hogy a számadómat várom?
Amoda jön, amint látom,
Fekete szőrű számaron.*

*Jó napot, jó bojtárom,
Van-e hibád, van-e károd?
Nincsen károm, de nem is lesz,
Míg a nyáj a kezemen lesz.*

- c) *Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz,
A szegín barom is csak a pásztorra níz.
Istenem, teremtem, aggy egy csendes esőt,
A szegín jószágnak jó legelő mezőt.*

Az első nemcsak az Alföldön hallható: a Dunántúl és a Felvidéken is ismeretes. Ezek mellett általában ismeretesek a betyárdalok, betyártörténetek s ezek után az egyes betyárok nevével lehet is kérdezősködni (Bogár Imre, Rózsa Sándor, Angyal Bandi, Geszter Jóska, Dunántúl: Sobri Jóska). Egyik általánosan ismert szöveg a »Nem messze van ide Kis-margita«. (Tovább nem írjuk ki: tessék megkeresni hozzá a folytatást!)

A Felvidéken, palócok közt sokfelé ismerik a Vidróckiról szóló nótát. Ha neve nem is mindenütt szerepel, az alábbi versszakot legalább ismerik:

*Forog (vagy megyen) az nyáj, forog az nyáj.
Környeskörül a hegy alján,
Ugyan hol állok elébe,
Sűrű erdő közepébe?*

(Ehhez is keressük meg a teljes történetet.)

A Dunántúl déli részein még fiatalok is ismerik a következő régi táncdalt:

*Hol háltál az éjjel, cinegemadár?
Ablakidnál háltam, szívem asszonykám.
Mér be nem jöttél, hát cinegemadár?
Urutól nem mertem, szívem asszonykám.*

*Nincs itthon az uram, cinegemadár.
Csinálosi erdőn csónakot csinál.
Jó lovai vannak, hamar hazaér,
Mi lesz veled rózsám, hogyha itten ér?*

A következő versszakokban mindig beljebb kerül a szerelmes.

Balladák (szomorú vagy vidám történetek, elbeszélő tartalmú versek) többnyire régi népdalok dallamára mennek. Ha ezek után kérdezősködünk, többnyire nem kell tartanunk attól, hogy valami újabb mūdallal fog énekesünk előállani. Célszerű tehát gyűjtéskor mindig érdeklődnünk balladák után, már csak azért is, mert ezt különösebb magyarázatás nélkül is megértik és nincs olyan mūdál-fajta, amivel össze lehet téveszteni. Csak jól jegyezzük meg, hogy a »ballada« szót a nép általában nem érti, csak esetleg egyes iskolázott emberek, azért hát »történetek« után érdeklődünk, vagy egyes, meghatározott ballada-meséket mondunk el, hogy nem ismeri-e valaki. Legtöbb reménnyel biztat a Fehér Lászlóról szóló ballada, akinek huga feláldozza magát, hogy kiszabaduljon a bátyja, de a bíró megcsalja s miután elvette szüzességét, a bátyját felakasztatja. Ugyancsak sokfelé ismerik a halálra táncoltatott lány történetét: »Jó estét, jó estét Csáki bírónéasszony, Hol vagyon, hol vagyon Az én kedves galambom?« Tartalma: a legény bosszúból addig táncoltatja gögös kedvesét, míg csizmája vérrrel telik meg, gyűrűi ujjára dagadnak, selyem ruhája testéhez tapad, s hajnalra halva viszik a szülői házba. A vidám balladák közül legismertebb a házasodó királyfi, aki kocsisruhában próbára teszi a szegény lány és a gazdag lány szívét s aztán királyi ruhában eljön a szegényért. A kezdete: »Egyszer egy királyfi Mit gondolt magába?« Másik a »megcsalt férj«:

*Édes, kedves feleségem! Mi baj angyalom?
Mit keres itt a nyerges ló Az udvaromon?*

*Néz az asszony jobbra-balra: Hol van itt a nyerges ló?
A tehenet kötötte meg Borcsa szolgáló.*

Aztán sorra kerül a kard, a csizma, végül az ágyon a huzár s hiába minden asszonyi kifogás, végül jön a verés.

A két utóbbinak dallama ugyan idegen eredetű, de már több nemzedéken keresztül hagyományosan él a nép közt, tehát kétségtelenül népdalnak számít, s főleg, aki ezeket tudja, az bizonyára tud még más, régi népi dallamot is.

Bizonyos szokások dallamai is alkalmaskodnak arra, hogy a vonakodó öregeknek már feledésbe merült régi zenei világot juttassa eszébe. Legelső helyen áll közöttük a *sírató*. Ez az

énekes szokás ma már nagyon ritka, ezért is rendkívül nagy értéket jelent a néprajztudomány számára, másrészt dallama is nagyon régies dallamfajta, melyet a halálhoz fűződő szokások rendkívül szívós hagyománya őrzött meg számunkra. A szokás abban áll, hogy a halottat legközelebbi nőrokona (anya, feleség, nővér, leány) a háznál vagy a temetőben énekszóban elsiratja. Rögtönzött szövegben beszél a halotról, életéről, halála körülményeiről, az itthagyottakról és siratja halálát. A dallam, amire mindezt éneklük, szintén rögtönzészerű: néhány hangból álló dallamsorokat válogatva énekelnek, beszédszerűen, szabadon rögtönözve. Éppen ezért nagyon nehéz lejegyezni még gyakorlott zenészek is: többszöri meghallgatás nem segít, mert minden alkalommal más és más a dallam, tehát szinte az énekessel együtt kellene írni. Igazán csak fonográfra vagy gramofonra felvéve lehet megörökíteni, anélkül legfeljebb hozzávetőlegesen lehet jelezni, hogy milyen hangok körül mozog a dallam. Kezdőtől az is elég, ha meg tudja jegyezni, hogy milyen hangtávolságot ölel fel a dallam: egy egész oktávot-e, vagy csak öt hangot stb. Kezdd gyűjtőtől még az is szép eredmény, ha meg tud hallgatni egy siratót, tudniillik temetésen kívül igen nehéz rábírnivalakit arra, hogy siratót énekeljen. Ez komoly dolog az illető számára, aminek csak komoly körülmények között van helye. S ha rá tudjuk bírni az éneklésre, nagyon komolyan kell venni, mert megsérteneék vele az énekest. Hiszen a legtöbb siratófelvétel közben hangos sírásra fakadtak az énekesek, annyira átérték. De ha nem is hallhatjuk meg magát a siratót, csak tudunk róla, hogy valahol még sirattak és van, aki ezt a siratót tudja már, ez az adat is elég ahhoz, hogy valamelyik néprajzi múzeumnak jelentsük, hogy képzett zenei gyűjtő szálljon ki a helyszínre és megpróbálja fonográfra vagy hanglemezre felvenni.

Ugyancsak ritka a Szentiváni ének, melyet június 24-én este, a falu végén gyújtott tűz átugrása alkalmával énekeltek. Ennek emléke ma már a Felvidék egyes nyugati vidékein él. Ugyancsak arrafelé, de sokkal nagyobb területen ismerik a »Villőzés«, »kiszehordás« szokását, melynek dallamai mind értékesek a népzene-tudomány számára. Pünkösddől, husvétóló dalokat pedig országszerte ismernek még. Mindennek hagyományos dallamai vannak.

Egészen külön helyet foglal el a hagyományban a betlehemezés, balázsolás, gergelyjárás, valamint a regölés és a gyermekjáték, továbbá a lakodalom. A lakodalomnak is sok

részéhez kapcsolódik egy-egy meghatározott dallam, ahol a lakodalom még hagyományos formában történik. De mint-hogy éppen a lakodalom van legjobban kitéve változásnak, gyakran alkalmaztak rá újabb, divatos dallamokat, nem ritkán éppen mūdalt. Azért nem árt, ha mindig kifaggatjuk az öregeket, hogy nem folyt-e régen másképpen a lakodalom és nem kapcsolódott-e hozzá más és más dallam?

Ugyanezt kell megtenni a betlehemezéssel is, mert ott is gyakran megesik, hogy a fiatalok új éneket szőnek bele, sokszor a régiek helyére. De ez a szokás a gergelyjárással és balázsolással együtt újabb szokásaink közé tartozik, melyeknek dallamai műzenei eredetűek, többnyire az iskolában terjedtek el, s egészen külön állanak a többi népdal között. E dalok különösen tudományos szempontból fontosak, és ezeket is össze kell gyűjtenünk.

Ugyancsak külön áll a népdalok típusai között a regös-ének és a gyermekdal, de ezek éppen nem iskolás eredetűek, hanem majdnem a siratóhoz hasonló régiséggel dicsekszenek. Annyira el is ütnek a többi népdaltól, mint a sirató. Viszont többnyire a gyerekek élnek velük. De azért még itt is érdemes kikérdezni az öregeket, nem tudnak-e olyan gyermekdalt, amit ma már nem ismernek s ahol nem tudnak rególni, valaha nem volt-e szokásban? Eddigi ismereteink szerint a karácsony-újévi regölés szokása csak a nyugati és déli Dunántúl falvaiban volt ismeretes, meg néhány udvarhely-megyei székely faluban.

Igen fontos a régi népi hangszerek felkutatása is; nemcsak magukért a hangszerekért, hanem még inkább a rajtuk játszott vagy játszható dalokért. Mert aki ilyen hangszeren játszik, az legtöbbször még nagyon benne élt a hagyományban és sok régi népdalt várhatunk tőle. Legfontosabb ezek közt a duda. Öreg dudások, ha rég nem is játszanak hangszerükön, ki is jöttek a gyakorlatból, még sok olyan régi táncdalra emlékeznek, amit valaha dudabálon vagy lakodalomban játszottak tánc alá. Ugyanezt mondhatjuk a furulyáról, még inkább a nagyon ritka hosszú furulyáról, mely a Dél-Dunántúl egyes vidékein még megtalálható. Már sokkal kevésbbé mondhatjuk a tekerőről (vagy »nyereréről«, ami Szentés, Csongrád környékén még előfordul), még kevésbbé a citeráról, klarinétról, hegedűről, vagy cigánybandáról, parasztsbandáról. Általában több hagyományos zenét hallhatunk az olyan hangszeren, amelynek külön »szakembere« van, vagyis félig-meddig hivatása a játék, mint a dudásnak, vagy

hívásához tartozik, mint a pásztornak a furulya. Citerán, harmónikár: viszont sokszor majd minden legény, sőt leány is játszik egy faluban s játssza rajta a divatos nótákat, amit mindenki tud. Azért meg kell hallgatni minden hangszert, mert sohase tudhatjuk, hol bukkanunk rá hagyományos tánczenére. Ezt különösen *szövegtelen* táncdarabokban kereshetjük, vagyis olyan dallamokban, amit tánchoz játszának ugyan valamely hangszeren, főleg cigánybandák eldugottabb vidékeken, de énekelni nem szoktak rá, nincs »nótájuk«. Ilyesminek elnevezését is fel kell jegyezni: verbunk, tempó, lassú magyar, friss vagy bármi néven ismerik. Az ilyen tánczene leírása már gyakorlott zenészt kíván.

Ha pedig olyan dalt játszanak hangszeren, aminek énekelt formája is él, azt a hangszeres játék mellett kell énekelteni és mind a két formában, szöveggel és szöveg nélkül is fel kell jegyezni.

Külön érdekességet jelent néhány kezdetleges zenélési mód, mint például a doromb (szájba vett, rezgő acélnyelv), a kanásztülok, vagy a »brugózás«, ami nem egyéb, mint az asztalon, padon ütemesen végighúzott ujjak ritmusa hangja: van adatunk rá, hogy egyes helyeken erre is táncoltak. Az ilyesmit mind fel kell jegyezni és képzett népzenei gyűjtőt kell hívní a megörökítésére.

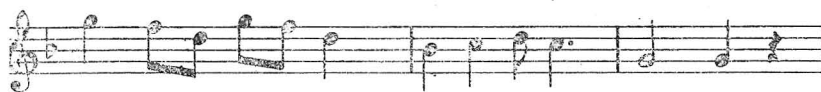
Ha már meg tudjuk különböztetni a ma élő új népdalt a műdaloktól, s meg is tudjuk találni a falu régi értékeit az elsorolt segítőeszközökkel, akkor a következő feladat, hogy le is tudjuk jegyezni azt, amit hallunk.

HOGY JEGYEZZÜNK?

Legtökéletesebb a gyűjtésünk akkor, ha le is tudjuk írni hallás után, amit dalolnak nekünk. (Azt is mondhatnánk: ott kezdődik az igazi gyűjtő.) Aki erre képes, annak csak néhány útbaigazítás és némi gyakorlat szükséges, hogy jó népzene-gyűjtővé váljék. A biztos lejegyzőtől elvárjuk, hogy úgy írja le a dallamokat, hogy azok g¹-en, (a második vonalon) végződjenek, vagyis g-mollban, g-durban vagy más g-hang-nemekben. Legjobb kezdetben egyszer-kétszer végighallgatni a dalt, jól megfigyelni a záróhang és kezdőhang egymástól való távolságát, általában a dallam mozgását a hangsor fokain és csak aztán fog^{ra} leíráshoz. Ha kezdetben még nehezséget okoz a g-re való transzponálás, nem jól találjuk el

a kezdőhangot és a végén nem g-re »jön ki«, az sem nagy baj, ha közben a dallam hangjai hibátlanok, a megfelelő módosítójelekkel együtt. Később, gyűjtés után is átírhatjuk a megfelelő hangnembe. Fontos, hogy a dallam minden lényeges tulajdonsága hiba nélkül fel legyen tüntetve: hangmagasság a szükséges módosító-jelekkel, ritmus, ütem, tempó.

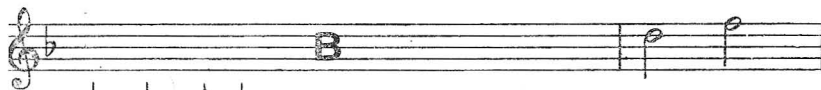
Ha már sikerül a hallás utáni lejegyzés, további követelmény, hogy elég gyorsan tudjuk követni az énekest és lehetőleg ne sokat fárasszuk felesleges ismétlésekkel. Ezért használjunk fel minden olyan rövidítési módot, ami a dallam első megragadását megrövidítheti. Az ismétlődő sorokat ne írjuk ki (még ha apró ritmus- és hangeltérések vannak is bennük), csak jelöljük az ismétlőjellel, ugyancsak jelöljük a később visszatérő azonos sorokat is. Erre a nagybetűket szoktuk használni, éspedig úgy, hogy az első sor A, a második, ha eltérő B, aztán C stb.; ha pedig valamelyik visszatér, akkor ott újra A-t vagy B-t jelzünk. Tehát 1. példánkat ABBA-val jelezhetjük, másodikat AA²A²A-val stb. Ilyen daloknál az első sort leírjuk, de a 4-et már csak betűvel jelöljük. Ha fontosabb hangeltérés van bennük, akkor azt a részt ki is írjuk. Tehát 1. példánkat gyorsítva a következő módon íránk:

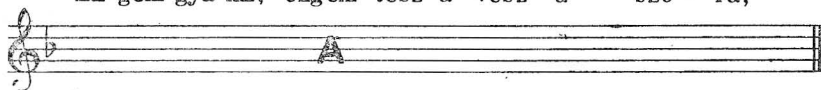
Al - ma a fa a - látt, nyá - ri pi - ros al - ma.

Ha - rag - szik rám a sze - re - tőm é - des - any - ja.

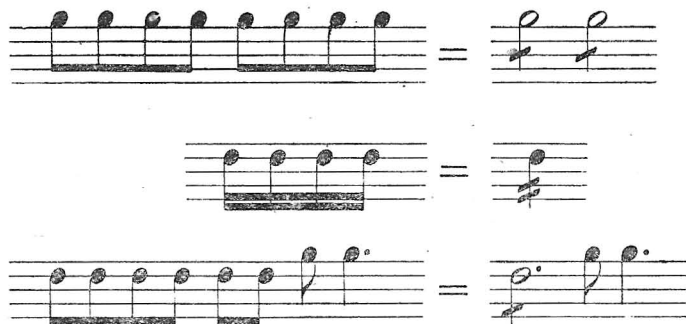
En - gem gya - lász, engem tesz a vesz a szó - ra,

Szeretem a fiát, nem tehetek róla.

A ritmus írásában is vannak rövidítési lehetőségek. Ha többször ismétlődik ugyanaz a hang egymás után, nyolcad

vagy tizenhatod méretben, akkor nem kell kiírni minden hangot, elég a következő jelölés:

ahol a kottaérték az ismétlések időértékének összegét jelzi, az áthúzás pedig az egyes hangok időértékét.

De semmiféle gyors eljárás nem jelenti azt, hogy csak sebtében feljegyzett dalokkal elégedjünk meg. Ez csak arra jó, hogy gyorsan megrögzítsük a dallamot olyan formában, amiből magunk is kiegészíthetjük a teljes formát. Akkor aztán néhányszor újra meghallgatjuk a dalt, hogy minden részlet a szükséges pontossággal meg legyen örökítve. Különösen arra kell ügyelni, hogy a dallam és szöveg pontosan összevágjon: a hosszú és rövid szótagok a nekik megfelelő pontozott, hosszú értékekkel és nyolcadokkal, ha úgy énekelik, s ha ellenkezőleg, akkor még inkább s esetleg felkiáltó jellel megjelölve a kirívóbb helyeken, hogy később ne a feljegyzés hibájának tartsuk. Nem szabad megelégednünk a dallamnak egy versszakkal való lejegyzésével. Mindig érdeklődjünk, nincs-e több versszaka, más szövege? Mindazt hozzá kell írni. Ilyenkor nem elégedhetünk meg a tollbamondással; minden versszakot énekelve is meg kell hallgatnunk leírás után, hogy a ritmuseltéréseket beírassuk és ellenőrizhessük az esetleges hibákat: nem lett-e egy szótaggal több a szöveg, vagy kevesebb s nem »jön ki« rá az ének. Ha meg valóban szövegtoldás van egyik-másik helyen, akkor meg kell hallgatni és feljegyezni, hogy változik azon a helyen az ének. Egyáltalán minden változatot fel kell írunk, amely előfordul a további szövegekben.

Arra is vigyáznunk kell, hogy ne a magunk szóhasználataival, kiejtésével jegyezzük fel a szöveget, hanem az eredeti tájsház szerint, ahogy hallottuk. Mindez persze sok köve-

telmény, amit még az is nehezen tud megvalósítani, akinek megvan a szükséges zenei és nyelvészeti képzettsége. A gyakorlat teszi ebben is a mestert.

Akinek se képzettsége, se biztos hallása, se gyakorlata nincs ahhoz, hogy idegenbe menjen gyűjteni, de saját helysége dalait mégis fel akarja jegyezni, az célt érhet úgy is, hogy hangszeren próbálja utána játszani a hallott dalt, míg meg nem tanulja. Minthogy helyben lakik, van ideje, mert ez bizony nem a leggyorsabb módja a népdalgyűjtésnek. Ha még ez a lehetőség sem áll rendelkezésére, de egyik-másik dalról feltételezi, hogy néprajzi szempontból értékes, próbálja megtanulni hibátlanul s szakembernek adja elő. Ha az érdekesnek találja, esetleg elmegy feljegyezni s összeszedni a többi is, ami még vele együtt található. Különben jól megtanulni a gyűjtött dalt — mindig megéri, már csak a magunk számára is.

Egy lejegyzett dal önmagában még csak az életből kiragadott adat, szükséges hozzá még azt is tudnunk, honnan való, milyen szerepe volt abban a társadalomban, amelyből származik, honnan került oda, ahol hallottuk, így tovább. A legkevesebb, amit fel kell jegyeznünk melléje, az énekesnek neve és kora, akitől hallottuk, továbbá a gyűjtés helye és ideje. De ha több időnk van, ha alaposabb gyűjtést akarunk végezni, igyekezzünk megállapítani, hányan ismerik még a faluban, mindenki, vagy csak az illető egyedül, a fiatalság éneke-e még, vagy csak egy-két öreg tudja, aki már sohasem énekel, gazdák is dalolják-e, vagy csak volt napszámosok, béresek, esetleg csak pásztorok vagy falusi mesteremberek? Vagyis ismerjük meg minden dal elterjedtségét nemek, kor, foglalkozás, társadalmi réteg szerint. Érdeklődjünk a dalok származása után is: kitől tanulták, honnan jött be a faluba, általában, hogy tanulnak új dalt, szándékosan vagy csak véletlenül, szinte akaratlanul; öregektől is, vagy csak egymástól a fiatalok? Általában rendkívül sok zenei megfigyelést tehetünk a dallam-lejegyzésen kívül is, ami mind gazdagítja ismereteinket a népzeneiről. Meg kell figyelnünk például, hogy nevezik a faluban a dallamot és szöveget — az első lehet például »hang«, »ária«, a másik »dall« (így írták a 19. század elején is), »nóta« stb. »Szöveg« és »dallam« általában ismeretlen kifejezés a nép körében, s jegyezzük meg jól, hogy »nóta« mindig nótaszöveg a nép számára. Ugyanígy vizsgálhatjuk a nép egyéb zenei kifejezéseit is, amelyek a hangszerek egyes részeire vonatkoznak, vagy a rajtuk játszható han-

gokra, dallamokra, továbbá a tempó különböző megjelöléseit (»lassú«, »friss«, »sebes« stb.) Gyakorlottabb gyűjtő, aki falun él, tehát hosszabb időn át, alaposabban tanulmányozhatja egy vidék zenei életét, legtöbb hasznot hajthatja, ha elkészíti egy falu zeneéletének teljes leírását. (Erre mintát talál Vargyas L.: Aj falu zenei élete, és Járdányi P.: A kidei magyarság világi zenéje (c. munkákban).

Dr. Helmut J.: A zene kényszerjében

HOL, MIKOR, KITŐL GYŰJTÜNK?

Aki más vidékre megy gyűjteni, ha még nincs olyan jártassága az emberekkel való érintkezésben, hogy hamar megtalálja és szólásra tudja bírni a jó dalos öregeket, legjobb, ha a fiatalokkal kezdi, esetleg gyerekekkel. Azok a legáltalánosabb, új nótákat biztosan tudják, tehát a népzenenek legalább egy fajtáját náluk biztosan megtalálhatjuk, amellyel könnyebb őket csoportos éneklésre összegyűjteni, ami a lejegyzés rendkívüliségével együtt kellő feltűnést okoz és elviszi a híret annak, hogy mit akar a gyűjtő. Ezután már könnyebb az öregeket is rávenni a dalolásra, különösen, ha jelen vannak a fiatalok éneklésénél és kiderül, hogy ők más-kép tudják egyik-másik nótát. Általában sokkal célravezetőbb a csoportos éneklés, vagy több ember jelenlétében való lejegyzés, mert egymást ellenőrzik, kijavítják, másrészt egyik a másiknak juttatja eszébe a nótát s a többitől az is kedvet kap az éneklésre, aki kezdetben vonakodott. Vannak viszont szemérmes öregek is, akik mások előtt restellenek nótával előállni, azokkal igyekezzünk négy szemközt maradni.

Az előbbieken már megadtuk azokat a módszereket, amelyekkel felidézhetjük a valódi népdalokat énekesaink emlékezetében. Mégsem tudjuk elkerülni, hogy sokszor ne álljanak elő mindenféle mūdallal, aminek feljegyzése nem éri meg a fáradságot. Mégis, idősebbeknél ne utasítsunk vissza mindjárt ilyesmit; előbb jegyezzük le s csak aztán próbáljuk »irányítani«. De akinél vég nélkül áradnak elő a mūdalogok, azoknál né vesztegessünk sok időt. Viszont, akinél valamilyen oknál fogva remény van arra, hogy értékes népdalt hallhatunk, ne sajnáljuk az időt, esetleg beszélgetssünk el más dolgokról is, úgy várjuk ki azt a pillanatot, amikor megjön a hajlandósága a daloláshoz. Egyetlen határa van ennek a kivárnak, amit minden gyűjtőnek szem előtt kell tartania: *hogy ne legyen senkinek sem terhére!*

Ezért munkaidőben teljesen céltalan gyűjtéssel kísérletezni — legfeljebb egy-két nagyon öreg asszonnyal lehet szóbaállani. Nyáron ezért nem tanácsos gyűjteni. Ősszel, az esők beálltával, télen van ideje a gyűjtésnek, amikor az még szórakozásnak is számít a hosszú estéken. Különösen jó alkalom minden társas összejövetel. Ahol még él a *fonó* szokása, ott ez a legalkalmasabb hely és idő népdalgyűjtésre, egyúttal biztos jele is annak, hogy még erős a hagyomány a faluban, tehát zenében is jó eredményre számíthatunk. (Fonót ma már inkább csak palóc vidéken találhatunk.) Ugyancsak virágzó néphagyomány jele és jó alkalom gyűjtésre a lányok vasárnapi dalolása, a faluközi sétálás közben. Ilyen a közös tengerimorzsolás, fosztóka, vagy ami még általános: a lakodalm, bál. Ez a kettő azért is kedvező alkalom, mert ilyenkor még az öregeknek is illik dalolni, könnyebben megszólaltathatók. Ilyen alkalommal persze lejegyzésre, részletes kérdezgetésre nincs módunk, elég, ha megjegyezzük, hogy kitől, milyen érdekesebb nótát hallottunk, egy-két szövegkezdetet, pár hangnyi hangszeres motívumot feljegyzünk emlékeztetőnek, aminek alapján később kikérdezhetjük és lejegyezhetjük a dallamot.

Ma már nem várhatunk egyenlően értékes hagyományt az ország minden területéről. Az új nóták legdivatosabb része ugyan mindenütt hallható, de a ritkább fajták már csak egyes vidékeken. Legtöbb reményt nyújt a Dunántúl déli része (Somogy, Zala, Tolna) és a nyugati határszél (Vas). továbbá a palócság, általában az ország északi része, Budapest vonalától fölfelé, valamint a Nyírség. Mindezeknél több hagyományt őriz az erdélyi magyarság, ezek közül Magyarországon csak a bukoviniai székelyek és a moldvai csángók jönnek számításba, akik ma a Dunántúlon és a Bácskában élnek. Az Alföldön inkább a kis falvak jönnek számításba, a ceglédi vonalon, az alsó Tisza-vidéken, mint a nagy tanyás városok, de azoknak távoleső tanyáin is sok régiség lappang.

Hagyományban gazdagabb vidéken még a módosabbaktól is hallhatunk régi népdalt, más helyen viszont alig jönnek számításba; nem is tartják magukhoz illő dolognak a dalolást, meg inkább »úri« nótákat ismernek. Általában a dolgozó parasztság körében találjuk a leggazdagabb hagyományt. Írástudatlan, öreg pásztor még biztosan sok régi nótát tud. A néprajzi ritkaság pásztorok, pásztorviselt vagy pásztor-szülőktől származó emberek közt még gyakoribb, falusiaknál kevésbé, falusi mesterembereknél legkevésbé. Általá-

ban pedig mennél öregebbek közt gyűjt valaki, annál valószínűbb. De ebben is vidékenként nagyok a különbségek.

Most még csak azoknak szólunk néhány szót, akik nem idegenbe akarnak menni új anyagot gyűjteni, hanem a maguk falujában akarják feleleveníteni a népzenei hagyományokat, ha a helybeli fiatalság a »gyűjtő« a maga falujában. Első feladata akkor, hogy önmaga számára tudatosítsa, mi az érték a saját daltudásában és mi nem. Próbálják szétválasztani a közszájon forgó dalokból a valódi népdalt a városi műdaltól, selejtes slágertől és hasonlóktól. A népdalok közül is válasszák el, mi lehet régi és mi az újabb. A következő feladat azután, hogy forduljanak az idősebbekhez a régi dalokért, amit már nem tud az ifjúság. (Persze az ő dalaikban is különbséget kell tenni »régi« *műdal* és régi *népdal* közt. (Kérdezzék végig tőlük saját dalszövegeiket, hogy nem tudnak-e rájuk régebbi dallamot, vagy az énekes szokásoknak, lakodalomnak nem voltak-e más dallamai, mint ma? Vegyék elő szebb, régiesebb, nem mindennapi nótaszövegeiket, ha még ilyenek élnek a faluban és kérdezzék ki az öregeket, milyen volt azoknak régi dallama? Például: »Két út van előttem, Melyiken induljak?« »Ahol én elmegyek, még a fák is sírnak.« »Jaj Istenem, kire várok, megyek Budapestre«, »Rég megmondtam bús gerlice, Ne rakj fészket út szélire« stb.

S ha azután szép régi dallamok és mai életünket kifejező népdalok kerülnek elő helységünkben, ne csak arra gondoljunk, hogy a szakértő népzene gyűjtővel gyűjtessük — hogy az a tudomány és művészeti életünk számára is feljegyezze — hanem tanuljuk meg azokat magunk is és tanítsuk meg azokat másoknak is. Legyünk terjesztői ezeknek a zenei értékeinknek, adjuk át helységünkben levő kultúresoportoknak, énekkaroknak és mindent tegyünk meg azért, hogy ezek az értékek mielőbb egész helységünk, majd egész dolgozó népünk kultúrkincsei legyenek. — Így lehet társadalmi gyűjtőmunkánk a legértékesebb nemzeti kultúránk szempontjából.